

GERMUSKA PÁL

VÁLSÁGOK ÉS MEGOLDÁSOK

Sixth International Conference on Urban History. Power, Knowledge and Society in the City. Edinburgh, 2002. szeptember 4–7.

A Várostörténetesek Európai Szövetsége (EAUH) – Velence, Berlin és Budapest után – ezúttal Skócia fővárosában tartotta meg két évente sorra kerülő seregszemléjét.¹ Az edinburghi egyetem által szervezett tanácskozáson részt vevő több mint háromszázötven előadót 7 fő- és 27 al-szekcióba osztották be. A beküldött előadások tematikai, tér- és időbeli gazdagsága egyfelől lenyűgöző volt, másfelől arra is bizonyítékul szolgált, hogy egy rész tudomány is hányféle új irány felé ágazik el. Már a fő- és al-szekciók témái között szemezgetve is látható, hogy módszertanilag és megközelítés szempontjából is igen sok irányzat képviseltette magát a konferencián: Elitek és városi hatalmi struktúrák, 1700-2000; Császári terek és császári hatalom: a Birodalom városföldrajza; Európai városok, közösségi szféra és az ifjúság a XX. században; A veszélyeztetett város: a katonai hatalom és a városi társadalom a totális háború korában; Migráció és nemek a kora újkori európai városokban; Formális és informális gazdaságok a premodern európai és ázsiai városokban; A modernista tervezés fejlődése; Városias központok Dél- és Délkelet-Ázsiában: gazdaság és kultúra; Civil terek a XIX. és XX. századi városi társadalmakban stb.

Mindehhez azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy miközben a dél-ázsiai urbanizáció vagy a késő középkori városi önkormányzat témája helyet kapott a konferencián, addig a volt szocialista országok – különösen XX. századi – városfejlődésének kérdései lényegében teljesen hiányoztak. Nyilván számos nyelvi, pénzügyi stb. akadálya volt (van) annak, hogy térségünkben sokkal több kutató vegyen részt ilyen és hasonló tanácskozáson, marginalitásunknak ez a megmutatkozása mégis elszomorító.

Négy szekció munkájában vettem részt, és 25-30 előadást hallgattam meg. Részletesen arról a *The Decline of Industrial Cities* címmel megtartott főszekcióról szeretnék beszámolni, amelyben jómagam is előadtam. (*Two ways of handling crisis in the former socialist cities in Hungary: a case-study on Tatabánya and Ózd* című előadásom jelentősen bővített változata a tanulmányok között olvasható *Válságkezelési utak a magyarországi szocialista városokban. Szervezetváltás Tatabányán és Ózdon 1990 és 2000 között* címmel.)

Szekciónkban a három órára besűrítt tíz előadás szétfeszítette az időkeretet, ráadásul több kolléga nem tartotta magára nézve kötelezőnek az eredeti témát, s így leginkább egyes ipari városok kialakulásáról beszéltek (például Lydia Sapounáki–Anastassios Karaganis: *The Rise and Fall of Industrial Activity of Pireus*; Ivan V. Nevzgodine: *Urban History of the Stalinist*

1 A konferencia teljes programja olvasható: www.esh.ed.ac.uk/urban_history/.

Company Towns in Ural and Siberia; Dorota Glazek: *Industrial Towns – the Case of Bytom*), vagy a posztindusztriális városi térhasználatról adtak elő (Arnold Bartetzky: *The „Perforated City” as Urban Model for a Post Industrial Age? The Contraction of Cities in Eastern Germany*). Az alábbiakban ezért annak az öt előadásnak a tartalmát kívánom röviden összefoglalni, amelyek valóban hozzájárultak az eredeti fő kérdés sokoldalú megvilágításához.

Henk van Dijk (Erasmus Egyetem, Rotterdam) *The Ruhr area in Germany* című előadásában a „Poroszország vadnyugatjának” is nevezett régió sorsát az 1800-as évek első felétől követte nyomon. A közigazgatásilag több tartomány között megoszló iparvidék városainak népessége – a szénbányászatnak és a kohászatnak köszönhetően – az 1870-es és az 1960-as évek között megtöbbszöröződött. A második világháború után Nyugat-Németországban lezajlott úgynevezett *Wirtschaftswunder* egyik motorja még a Ruhr-vidék volt, ám az 1960–1970-es évektől strukturális válság bontakozott ki a térségben. Duisburgban és Rheinhausenban (ahol a nyugatnémet acél 70 százalékát termelték) 1974–1988 között 87 ezer kohászati munkahely szűnt meg a 210 ezerből. A válság eleinte enyhébb módszerekkel is kezelhető volt (mint például a korai nyugdíjazások), az 1970-es évektől azonban elkerülhetetlenné vált a hagyományos nehézipari ágazatok jelentős leépítése. Holm-Detlev Köhlert idézve (*Alindustrielle Regionen und Strukturkreise: vergleichende Forschung zu Asturien [Nordspanien] und dem Ruhr-gebiet*. Düsseldorf, 1994, Hans-Böckler-Stiftung) van Dijk az alábbiakban összegezte az ipari és települési válság fő jellemzőit: új növekedési zónák fejlődése nem ipari területeken és a gazdasági tevékenységek elköltöztetése; egyoldalú gazdasági aktivitás és a korai industrializáció hagyományos iparágainak túlsúlya, sikertelen gazdasági diverzifikáció és a nagyipartól való erős függés; állami beavatkozás és protekcionizmus, a magánszektor szerény szerepvállalása; egyoldalúan képzett munkaerő; infrastrukturális nehézségek; ökológiai problémák és rossz lakáskörülmények; a társadalom szereplőinek defenzív hozzáállása.

Mindezek fényében van Dijk már azt is eredménynek tartotta, hogy a Ruhr-vidék gazdasága és társadalmja nem omlott össze. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a válság – amely még korántsem ért véget – a régió „informális metropoliszában” kizárólag a különböző tartományok és helyhatóságok szoros együttműködésével küzdhető le.

Anja Kervanto Nevanlinna (helsinki egyetem) *Industries Lost, Identities Recovered. Inner City Industrial Areas as Motors for Continuity and Change* című előadásában Tampere finn iparváros és a főváros, Helsinki átalakulását mutatta be. Tampereben az 1960-as években fordult elő először, hogy egy korábbi textilüzemet egyszerűen lebontott az új befektető, és irodaházat épített a helyén. Az 1970-es években aztán az egész ottani textilipar, az 1990-es években pedig az acélipar válsága nyomán sokasodtak meg a lerobbant ipari épületek. Ezek többségét viszont már úgy hasznosították, hogy az eredeti XIX. századi külsőt megtartva nyertek új funkciót: a regionális lap központja, hivatalok, oktatási intézmények, mozik, éttermek stb. költöztek a régi csarnokokba és raktárakba. Mindezzel a város identitásában fontos elemet képező ipari hagyományból is sikerült valamit megmenteni.

Helsinkiben főként állami szerepvállalással lehettek új életet a haldokló városrészekbe. A központi elhelyezkedésű úgynevezett Déli kikötő helyén, részben annak épületeit is felhasználva alakították ki az Elnöki Palotát, a Városházát, valamint a Legfelsőbb Bíróságot, a Szenátus és az egyetem székhelyét. Az úgynevezett Töölönlahti-terület egykori vasúti raktárai és pályaudvara helyén pedig az új főpályaudvar mellett a Nemzeti Múzeum, a Finlandia Hall, a főposta és a Kortárs Művészetek Múzeuma kapott helyett.

A funkciójukat veszített belvárosi ipari területek tehát így váltak Finnországban az átalakulás eszközévé: az ipari hagyományokat a külsőségekben megtartva, új funkciót nyerve, új formában, a modern igényekhez igazodva.

Az ipar hanyatlása által kiváltott átalakulás egy korai verzióját idézte fel Minoru Yasuto (komazawai egyetem) *Rise and Decline of a British Iron City in the late 19th Century* című előadásában. A vizsgált iparváros, az észak-yorkshire-i Middlesbrough (Északkelet-Anglia) az 1870-es években a (szigetországi) brit nyersvastermelésnek egymaga mintegy a 25 százalékát adta. A gyors városnövekedést a fiatal korosztályok, főként férfiak beáramlása kísérte, 85 százalékuk az iparban helyezkedett el. Az 1870–1880-as években azonban – az amerikai és német piacok szűkülése és a technológiai változások miatt – nemcsak hogy megtört a növekedés lendülete, de a middlesbrough-i kohászat helyzete is válságosra fordult. A fiatal, jó-részt szakképzetlen munkaerő a nehézségek nyomán tömegesen továbbvándorolt máshová, ahol munkaalkalom adódott. A krízis ugyanakkor kikényszerítette a város gazdasági szerkezetének sokszínűbbé válását és az egyoldalú ipari jelleg megszűnését is.

Anne Kuvaja (Loviisa) *Urban Industrial Communities in Transition 1946–2001. A Comparative Study of the Roles and Economic Strategies of Local Authorities and Decision Makers* című előadásában három finn ipari város átalakulását elemezte. Központi kérdése az volt, hogy a különböző közösségek döntéshozói és hivatalnokai milyen szerepet játszottak a település fejlődésében-fejlesztésében. A vizsgált városok közül kettő tipikus „egygyáros” település, ahol a fejlődés és a hanyatlás is az ipar függvénye: Karkkilában az öntöde és gépgyáré, Kuusankoskiban pedig a fafeldolgozó üzemeké. A harmadik városban (az amúgy dzsesszfesztiváljáról ismert) Poriban a hagyományos XIX. századi iparágak – kohászat, textilipar, fűrészüzemek – mellett a tengeri kikötő biztosította a fejlődés feltételeit. Kujava részletekbe végül csak az előbbi két város esetében bocsátkozott.

A kb. húszezer lakosú Kuusankoskiban az 1970-es évek végétől a dolgozók felét (háromezer embert) bocsátották el a fafeldolgozó üzemektől. Azzal a problémával, hogy új munkahelyeket teremtsenek számukra, az akkor már évtizedek óta az önkormányzatot uraló szociáldemokrata pártnak kellett volna megbirkóznia. A helyhatóság azonban – elkényelmesedve a biztos szavazatoktól – olyannyira elhanyagolta a tudatos fejlesztést, hogy még az 1980-as évek-re sem épült ki a megfelelő kereskedelmi infrastruktúra, s Kuusankoski volt az egyetlen város Finnországban, ahol nem működött mozi. Számos erőfeszítés ellenére a város ma is sok gonddal küzd.

Karkkilában a szociáldemokrata párt balszárnya, majd a kommunisták-sztálinisták voltak mindenkor többségben az önkormányzatban a XX. század elejétől. A szélsőbalos helyhatóság az 1980-as évekig nem is volt hajlandó semmilyen együttműködésre a helyi kohászati nagyüzemmel. Bár 1972–1977 között a gyárat viszonylag kevés elbocsátással sikeresen átszervezték, a válság szele megérintette a várost. Ez a krízis közeli helyzet kellett ahhoz, hogy a helyhatóság – feladva korábbi ideológiai merevségét – felismerje: csak vállalkozásbarát helyi politikával szüntethetik meg az egyetlen iparágtól való függésüket.

Martin Kraaijestein (Erasmus Egyetem, Rotterdam) *Delft: from Industrial City to Knowledge City. Local economic policy in Delft, Netherlands* című előadásában a holland középváros elmúlt évtizedeibe enged bepillantást. Delft lakóinak közel 50 százaléka az iparban talált megélhetést egészen az 1960-as évekig, amikor megkezdődött számos iparág leépülése. A munkaerő-felesleg egy részét a szolgáltató szektorok szívták fel, a híres, másfél évszázados múltra visszatekintő Delfti Műszaki Egyetem is dinamikusabban növekedett, gyarapodott. A munkanélküliségi ráta azonban oly mértékben növekedett a holland városban, hogy az 1970-es évek végén már a helyhatóság is szükségét látta bekapcsolódni a munkahelyteremtésbe. Ugyanakkor az önkormányzat csak az 1980-as évtized végén ismerte fel, hogy világos jövőképet kell a város elé felvázolni, s azt a magánszektorral szorosan együttműködve lehet csak megvalósítani. 1992-ben – az önkormányzat, az egyetem, fejlesztőintézetek és cégek részvé-

telével – alapítványt hoztak létre „Delft – a Tudás Városa” néven, s a jelmondat nevében kezdték meg a város újjáélesztését. A hasonló címet viselő program lett 1995-től a város hivatalosan jóváhagyott deindusztrializációs fejlesztési stratégiája.

Az ismertetett előadásokból is kiviláglik a tematikai és időbeli sokszínűség, amely elég nehezé teszi az összehasonlításukat. Legfőbb általános tanulságuk talán mégis az lehet, hogy az ipar és az arra épült városok egyszer szükségszerűen bekövetkező hanyatlásának kísérőjelenségei (mondhatnánk szimptomái) – tértől és időtől szinte függetlenül – nagyon hasonlóak. A válságból való kilábalásnak, e városok újjáélesztésének azonban már számtalan útja és módja volt és van, közülük egyik sem nevezhető egyedül üdvöztőnek.

BESZÁMOLÓK

Beszámoló az 1956-os Intézet 2001. évi tevékenységéről
Összeállította Germuska Pál

A munkatársak publikációinak jegyzéke. 2001. július 1.–2002. június 30.
Összeállította Győri László

Az 1956-os forradalom történetének válogatott bibliográfiája, 2001–2002
Összeállította Győri László